

Бойко С.В.,

Аспірант кафедри фінансів

ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

Науковий керівник:

заслужений діяч науки і техніки України,

доктор економічних наук, професор

Федосов В. М.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ФІНАНСОВОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ ХІХ-ПЕРША ПОЛОВИНА ХХ СТ.)

У статті розглянуті хронологічні межі становлення фінансової науки в Україні та визначено осередки, такі як Імператорський університет св. Володимира, Київський комерційний інститут, Харківський університет та ін. Здійснено структурування вітчизняних вчених-фінансистів за науковими інтересами. Визначено перспективи досліджень розвитку фінансової науки в Україні.

Ключові слова: фінанси, історія фінансів, теорія фінансів, державні фінанси, фінансова наука, вчені-фінансисти.

Постановка проблеми. Розвиток фінансової науки, що має місце на початку ХХІ ст. робить необхідним дослідження нових явищ та процесів, визначення нових категорій. Проте слід звернути увагу на здобутки українських вчених-економістів минулого, чії праці присвячені функціонуванню фінансів. На даному етапі розвитку теоретико-методологічних засад теорії фінансів не дослідженими залишаються праці вітчизняних вчених та процес становлення фінансової науки в Україні. В складних умовах фінансової нестабільності науковий досвід набуває особливого значення для формування власної трансформаційної фінансової політики, дієвість якої значною мірою залежить від урахування історичних особливостей національної фінансової культури.

Аналіз досліджень та публікацій. У сучасній літературі становлення та розвиток фінансової науки в Україні розглядаються вітчизняними вченими переважно як частина економічної науки та позбавлена належного висвітлення. Так, окремі аспекти розвитку фінансової науки в Україні аналізуються у роботах О. Д. Василика [2, 3], Л. П. Горкіної [5-7], С. М. Злупка, І.-С. Коропецького [9], П. М. Леоненка [10], Е. Л. Лортікяна [11], І. В. Мордас [12], В. В. Небрат [14] та ін. Їхні здобутки значно збагатили фінансову науку і стали важливим фундаментом для подальших наукових пошуків. Разом з тим, комплексне вивчення становлення та розвитку української фінансової науки в Україні у розрізі основних вчених-фінансистів, їх наукових інтересів та провідних наукових шкіл відсутнє.

Мета статті. Не претендуючи на вичерпність теми, автор ставить за мету дослідити становлення та розвиток фінансової науки в Україні в розрізі основних представників вчених-фінансистів та кола їх наукових інтересів.

Результати дослідження. Фінансова наука розвивалася в межах економічної науки, проте її виникнення, як зазначає відомий український вчений-фінансист О. Д. Василик, відноситься до середини XV століття [2, с. 3].

Становлення фінансової науки в Україні пов'язують з появою перших наукових праць, присвячених проблемам функціонування фінансів. До них слід віднести: «Погляд на вчення про податок у А. Сміта, Ж.-Б. Сея, Рікардо, Сісмонді і Д.-С. Міля» (М. М. Алексеєнко, 1870 р.), «Державний кредит. Нариси збільшення державного боргу в Англії і Франції» (М. М. Алексеєнко, 1872 р.), «Податкова сила Галичини» (І. Я. Франко, 1883 р.), «Курс фінансового права» (І. І. Патлаєвський, 1885 р.), «Державне рахівництво та фінансова стійкість в Англії» (М. Х. Бунге, 1890 р.), «Місцеві витрати Прусії у зв'язку з теорією місцевих витрат» (М. М. Цитович, 1898 р.) та ін. Наявність вище зазначених та ще ряду праць дає підстави стверджувати, що становлення фінансової науки в Україні відбулося у другій половині XIX ст.

Розвиток фінансової науки в Україні починаючи з другої половини XIX ст. зосереджувався в основному в університетах, які створили необхідні умови для формування наукової спільноти і організованої системи досліджень. Групування українських вчених-фінансистів кінця XIX-першої половини XX ст. за провідними навчальними закладами наведено на рис. 1.

Рис. 1. Осередки фінансової науки в Україні (кінець XIX-перша половина XX ст.)

Джерело: побудовано автором за Горкіна Л. П. У світовому науковому просторі: економічний доробок учених української діаспори (20-80-і роки XX ст.) / Л. П. Горкіна, М. Г. Чумаченко // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 5. — С. 3-20; Коропецький І. С. Українські економісти XIX ст. та західна наука — К.: Либідь, 1993. — С. 18-19; Лортикян Э. Л. Украинские экономисты первой трети XX столетия: Очерки истории экономической науки и экономического образования. — Х., 1995. — С. 5-20; Мордас І. В. Внесок учених Київського національного економічного університету у розвиток економічної науки в Україні (перша третина XX ст.): автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.01 / Державний вищий навчальний заклад "Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана". — К., 2008. — С. 1-2;

Розвиток фінансової науки в Імператорському університеті св. Володимира (Київський національний університет імені Тараса Шевченка) бере свій початок від заснування кафедри політичної економії та статистики (1842 р.). Кафедра фінансів, грошового обігу та кредиту була заснована лише у 1992 р. Першим завідувачем кафедри був доктор екон. наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України А. С. Гальчинський, а з 1993 року по вересень 2003 року кафедру очолював доктор екон. наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України О. Д. Василик. З жовтня 2003 року кафедру фінансів, грошового обігу та кредиту очолює доктор екон. наук, професор І. Лютий [16]. В різні часи в Київському університеті працювали такі вчені-фінансисті як О. Білімович, М. Білик, С. Боринець, М. Бунге, З. Васильченко, І. Вернадський, К. Воблий, В. Железнов, І. Лютий, Г. Сидоренко, Г. Цехановецький, М. Титович, М. Яснопольський, Л. Яснопольський та інші.

Помітним кроком у розвитку фінансової науки України стало заснування у 1906 р. Київських вищих комерційних приватних курсів (у 1908 р. – Київський комерційний інститут, нині - Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана). Представниками фінансової науки з початку заснування університету були В. Власенко, К. Воблий, М. Довнар-Запольський, П. Кованько, М. Мітіліно, Л. Яснопольський та інші. На час сторіччя університету у ньому функціонував фінансово-економічний факультет у складі кафедри фінансів (С. Огородник, В. Опарін, О. Романенко, В. Суторміна, В. Федосов), фінансів підприємств (М. Білик, Л. Буряк, О. Павловські, А. Поддєрьогін, О. Терещенко), страхування (Т. Артюх, С. Осадець, С. Навроцький, А. Самойловський, В. Стецюк, Т. Татарина, В. Фурман).

Осередком фінансової науки на Лівобережній Україні довгий час залишався Харківський університет (нині - Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна). До кагорти вчених, що розвивали фінансову науку слід віднести М. Алексеєнка, О. Анциферова, П. Мигуліна, І. Миклашевського, М. Соболева, Т. Степанов, М. Туган-Барановського, Г. Цехановецького, Л. Яснопольського та інших вчених. В 1893 році було засновано з ініціативи Харківського купецького товариства Харківське комерційне училище Імператора Олександра III (нині - Харківський національний економічний університет). Більшість вчених працювали в обох вузах, це - О. М. Анциферов, М. М. Соблев, П. І. Фомін.

Отже, осередками розвитку фінансової науки в Україні як на початку ХХ ст., так і на початку ХХІ ст. були вищі навчальні заклади, які динамічно розвиваються і сьогодні.

Як відомо, фінансова наука на сучасному етапі розвитку складається з наступних складових: історико-теоретичні науки (історія фінансів, теорія фінансів тощо); науки управлінського циклу (управління фінансами, фінансовий менеджмент тощо); прикладні науки (бюджетна система, податкова система, казначейська система, фінанси підприємств, фінансовий ринок, місцеві фінанси, фінансовий контроль тощо).

Структурування праць українських вчених-фінансистів кінця ХІХ - першої половини ХХ ст. вважаємо за доцільне провести у розрізі наступних складових: історія фінансів, теорія фінансів, державні фінанси, гроші та кредит (рис. 2.)

Рис. 2. Основні представники фінансової науки України та їх наукові інтереси (кінець ХІХ-перша половина ХХ ст.)

Джерело: побудовано автором за Горкіна Л. П. У світовому науковому просторі: економічний доробок учених української діаспори (20-80-і роки ХХ ст.) / Л. П. Горкіна, М. Г. Чумаченко // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 5. — С. 3-20; Лортикян Э. Л. Украинские экономисты первой трети XX столетия: Очерки истории экономической науки и экономического образования. — Х., 1995. — С. 5-20.

Слід визначити, що найбільша частина праць українських вчених-фінансистів присвячена теорії фінансів та державним фінансам, менша частина – проблемам грошового обігу, кредитних відносин та страхування.

Проблеми державного кредиту та державного боргу досліджено у працях таких вчених, як:

- 1) М. Алексеенко («Державний кредит. Нариси збільшення державного боргу в Англії і Франції», 1872 р.),
- 2) К. Воблий («Початковий курс політичної економії: історія, теорія і фінанси», 1915 р.);
- 3) С. Іловайський («Підручник фінансового права», Гл. ХІІ, 1904 р.),
- 4) П. Мигулін («Російський державний кредит», Т. 1, Т. 2, Т. 3),

- 5) М. Мітіліно («Основи фінансової науки», Частина восьма, 1929 р.);
- 6) М. Соболев («Нариси фінансової науки», Гл. XVII, 1925 р.)
- 7) Г. Тіткін («Нариси по загальній теорії державних фінансів», 1926 р.) та ін.

Важливий внесок зробили українські вчені у розробленні питань бюджету, бюджетної політики та визначення місця бюджету України у складі бюджету СРСР:

- 1) Є. Гловінський («Фінанси УРСР», 1939 р.; «Фінанси Української РСР у системі фінансів СРСР», 1955 р.);
- 2) С. Іловайський («Підручник фінансового права», Гл. VIII, 1904 р.),
- 3) П. Кованько («Місцевий бюджет України в 1912 році», 1923 р.; «Місцевий бюджет України в 1912 році в сучасних територіальних межах та адміністративно-територіальному поділі», 1925 р.);
- 4) С. Огородник («Роль державного бюджету Української РСР у розвитку економіки і культури республіки», 1955 р.)
- 5) І. Франко («Податкова сила Галичина», 1883 р.).

Привертали увагу і проблеми фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування та функціонування місцевих фінансів, що знайшли своє відображення у наступних працях: П. Гензель («Новий вид місцевих податків. Спеціальне обкладання в Англії, Америці, Німеччині та інших державах», 1901 р.); С. Іловайський («Підручник фінансового права», Гл. XLII, 1904 р.), Кованько («Місцевий бюджет Київської губернії», 1925 р.; «Фінансові проблеми землеволодіння російських міст», 1919 р.); М. Цитович («Місцеві витрати Пруссії у зв'язку з теорією місцевих витрат», 1898 р.).

Висновки. У другій половині XIX ст. відбулося становлення у Україні фінансової науки як окремої галузі знань. Саме в цей час з'явилися перші праці з питань оподаткування, місцевих фінансів, державного кредиту та державного боргу, а також історії та теорії фінансів. До кагорти вчених-фінансистів, які є вихідцями з України або працювали в Україні слід віднести: М. Алексеєнко, О. Анциферов, М. Балудянський, О. Білімович, М. Бунге, І. Вернадський, К. Воблий, В. Власенко, П. Гензель, Є. Гловінський, М. Добриловський, М. Довнар-Запольський, В. Железнов, С. Іловайський, П. Кованько, І. Кулішер, Х. Лебідь-Юрчик, М. Мітіліно, П. Мигулін, І. Миклашевський, Л. Неманов, І. Патлаєвський, Г. Сидоренко, М. Соболев, Г. Тіткін, Л. Федорович, І. Франко, М. Туган-Барановський, Г. Цехановецький, М. Цитович, І. Янжол, М. Яснопольський, Л. Яснопольський.

Перспективами наступних досліджень у галузі становлення та розвитку фінансової науки являється дослідження історіографії фінансової науки, тобто складення реєстру друкованих праць.

Література

1. Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Университета Св. Владимира (1834-1884). – К., 1884. – 820 с.
2. Василик О. Д. Теорія фінансів: Підручник. – К. : НІОС, 2000. – 411с
3. Василик О. Д. Фінансова наука / О. Д. Василик // Фінанси України. – 2001. – № 1. – С.3-10
4. Вернигора Л. В. Розвиток економічної науки в Київському університеті (XIX - початок XX ст.): Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.01.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 16 с.
5. Горкіна Л. П. На шляхах відродження: економічна наука в Україні в другій половині XX ст. / Л. П. Горкіна, М. Г. Чумаченко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 6. – С. 15-33
6. Горкіна Л. П. Перерваний поступ: віхи історії економічної науки в Україні (кінець XIX-середина XX ст.) / Л. П. Горкіна, М. Г. Чумаченко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 4. – С. 12-28
7. Горкіна Л. П. У світовому науковому просторі: економічний доробок учених української діаспори (20-80-і роки XX ст.) / Л. П. Горкіна, М. Г. Чумаченко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 5. – С. 3-20
8. Історія економічних учень: Підручник / За ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2004. – 1300 с.
9. Коропецький І. С. Українські економісти XIX ст. та західна наука – К.: Либідь, 1993. – 192 с.
10. Леоненко П. М. До історії української фінансової думки // Фінанси України. – 1999. – № 9. – С. 6-17.
11. Лортикян Э. Л. Украинские экономисты первой трети XX столетия: Очерки истории экономической науки и экономического образования. – Х., 1995. – 192 с.
12. Мордас І. В. Внесок учених Київського національного економічного університету у розвиток економічної науки в Україні (перша третина XX ст.): автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.01 / Державний вищий навчальний заклад "Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана". – К., 2008. – 19 с.
13. Нариси з історії Харківського національного економічного університету: Монографія / Д.Ю.Михайличенко, В.Є.Єрмаченко, О.А.Сахно, Під заг. ред. В. С. Пономаренка. – Х.: Видавничий Дім «ІНЖЕК», 2005. – 328 с.
14. Небрат В. В. Українська фінансова думка другої половини XIX - початку XX століть. — К. Ін-т екон. та прогнозув., 2007. – 224 с.
15. Сторічний поступ: 1906-2006. – К. : КНЕУ, 2006. – 272 с.
16. Офіційний сайт Економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка – <http://www.econom.univ.kiev.ua>